

Dr. sc. Elvira Islamović, van. prof.

Pedagoški fakultet

Univerzitet u Bihaću

NEPRAVEDNA ZAJEDNICA: BOSNA I HERCEGOVINA IZMEĐU POLITIKA NACIONALIZMA I NEOLIBERALIZMA

Sažetak

Autorica teksta polazi od stajališta da su društveni problemi u Bosni i Hercegovini uzročno-posljedično povezani s obilježjima složenog ustavno-pravnog uređenja i društvenog konteksta, ponajviše s teškoćama odvijanja procesa tranzicije, modernizacije i globalizacije, te s posljedicama rata i svekolike društvene krize. Protektoratski angažman Evropske Unije nad perifernom Bosnom i Hercegovinom nije urodio očekivanom stabilizacijom i modernizacijom.

Demokratizacija i stvaranje funkcionalne zajednice za strane i domaće aktere politike, stavljena je u drugi plan iza političkih i tržišnih interesa. Neoliberalna ekonomska politika u uvjetima ekonomskog i društvenog sloma socijalizma, tranzicijske transformacije i intenziviranih globalizacijskih procesa, nastoji se nametnuti kao dominantna. Za primjenu neoliberalnog koncepta u domaćim nacionalističkim diskursima, dejtonski poredak je od prvorazredne važnosti. Savezništvo politike nacionalizma i neoliberalne ekonomske paradigme determinirajući je činilac sistemskih društvenih sukoba u Bosni i Hercegovini.

Dejtonska ustavno-pravna zamka sa svojim prisilama deregulacije i konfliktnim funkcijama predstavlja instrument za provođenje navedenih politika. Ovaj nedemokratski shizofreni sistem, usmjeren protiv dobrobiti građana, dobiva podršku iz finansijskih središta međunarodnog sistema moći, ne nudi rješenja koja bi poboljšala položaj većine stanovništva. Međunarodna zajednica i političke strukture u Bosni i Hercegovini dio su istog sistema globalne i lokalne moći koji braneći se od ustavne preobrazbe i društvenih promjena ima za cilj očuvanje društvenog *statusa quo*. U proučavanju eskalacije društvenih problema važno je uočavanje ideološke

sfere koja skriva realne odnose moći i njegove stvarne namjere, odnosno načine na koji se dejtonska paradigma i nacionalizam (kao moćno ideološko oružje u rukama političko-kriminalnih struktura) koriste kao oruđa dominacije u stvaranju, perpetuiranju i produbljivanju jaza među klasama, te rastućim oblicima siromaštva, nejednakosti i ugnjetavanja.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, društvena tranzicija, nacionalizam, neoliberalna paradigma.

THE UNJUST COMMUNITY: BOSNIA AND HERZEGOVINA BETWEEN THE POLITICS OF NATIONALISM AND NEOLIBERALISM

Abstract

The author's point of departure is the belief that the social problems in Bosnia and Herzegovina are cause-effect related with the complex constitutional and legal regulation and social context, mostly with the difficulties of the process of transition, modernisation and globalisation, as well as with the consequences of war and overall social crisis. The protectoral engagement of the European Union over the peripheral Bosnia and Herzegovina did not yield the expected stabilisation and modernisation.

The democratisation and creation of a functional community for foreign and local political actors are put on the back burner, behind the political and market interests. Neoliberal economic policy, in the conditions of economic and social breakdown of socialism, transitional transformation and intensified globalisation processes, is seeking to impose as dominant.

The Dayton order is of the primary importance for the implementation of neo-liberal concept in local nationalistic discourses. The alliance politics of nationalism and neo-liberal economic paradigm is a determining factor of systemic social conflicts in Bosnia and Herzegovina.

The Dayton constitutional and legal trap with its coercions of deregulation and conflicting functions represents an instrument for the implementation of the aforementioned policies. This undemocratic schizophrenic system, directed against the welfare of the citizens, gains the support from the financial centres of the international system of power, and does not offer solutions which would improve the position of the majority of population.

The International Community and the political structures in Bosnia and Herzegovina are part of the same system of global and local power, which – by defending itself from the constitutional transformation and social changes – has as its goal to maintain the *status quo*. In the study of escalating social problems, it is important to detect the ideological sphere that hides the

real relations of power and its real intentions, and the ways in which Dayton paradigm and nationalism (as a powerful ideological weapon in the hands of political and criminal structures) are used as a tool of domination in the creation, perpetuation and deepening the gap between the classes, as well as the growing forms of poverty, inequality and oppression.

Key words: Bosnia and Herzegovina, social transition, nationalism, neoliberal paradigm

UVOD

U procesu urušavanja bivših komunističkih režima, Bosna i Hercegovina je postala sinonim međunacionalnih sukoba, ratnih stradanja i masovnih ratnih zločina. Cijena mira bila je stvaranje nedovršene socijalno-političke zajednice, čime je produžena agonija u mirnodopskim uvjetima. Bosna i Hercegovina je ostala sačuvana u svojoj teritorijalnoj cjelovitosti, međutim, ustavnom podjelom stvorena je slaba država, s tendencijom jačanja lokalističke samovolje na štetu općih i državnih interesa. Erozija državne suverenosti implicira brojne teškoće, koje onemogućavaju uspostavu funkcionalne i demokratski uređene države. Duboka etnička podjela, i dezintegracija na svim područjima društvenog života, pokazuje kako je postsocijalistička transformacija stanje izrazite društvene anomije u kojem se politički, ekonomski i socijalni rizici neprestano gomilaju, a ishod promjena ne podrazumijeva demokratizaciju i društveni napredak. Međunarodna zajednica je u Bosni i Hercegovini, kreirala takav ustavnopravni ustroj koji omogućava kontinuiranu političku proizvodnju rizika, produbljuje etnizaciju bosansko-hercegovačkog društva i onemogućava društvenu integraciju. Izvana kontrolirana i pacificirana, iznutra duboko podijeljena, dezorijentirana i neizvjesna, ovakva država producira duboke konfliktne i dehumanizirajuće učinke. Dizajneri nove političke zajednice onemogućili su pretvaranje nacionalističkog u demokratski diskurs. Stvorene su snažne antidemokratske snage koje svoju političku promociju temelje na nacionalističkom vrijednosnom sklopu koji vješto prikriva lične interese, omogućava blokade i korištenje instrumenata kojima se onemogućava postizanje konsenzusa i društvenog razvoja.

1. Društvena integracija u zamci Dejtona

Bosna i Hercegovina je postala laboratorija na periferiji Evrope, za eksperimentiranje u kojoj su isprobani do sada neviđeni oblici konstituiranja države, što je dovelo do hroničnog oboljenja društva. Bolesno društvo prilika je za realizaciju interesa različitih aktera: domaće političke elite, međunarodnu zajednicu, strane savjetnike, eksperte i predstavnike svjetskog finansijskog sistema. Osim neusaglašenosti pristupa liječenju, temeljni problem naše bolnice ostaje određivanje sveobuhvatne terapije (Štulhofer, 2000, 80). Koristeći se metaforom bolnice i hospitalizacije teško oboljelog bosanskohercegovačkog društva, ono što bi se u racionalnom političkom

djelovanju nastojalo izbjeći, spriječiti i što ranije okončati (bol, patnju i bolest), te sprečavanje osiromašenja zbog bolesti, kao rezultat strategije moći i savezništva profitno orijentiranih lokalnih političara i međunarodnih političkih aktera, postaje željeno stanje. Ozdravljenje osiromašenog i nedemokratiziranog društva prestanak je mogućnosti daljeg eksperimentiranja, manipulacije i eksploatacije. Nakon pogrešno provedenog procesa privatizacije bivšeg društvenog vlasništva, uništene privrede, ostale su zatvorene tvornice, radnici bez zaposlenja, zemlja bez poljoprivrednika, reducirani socijalni programi, zdravstveno zapušteni i loše obrazovani građani. Teškoće građana, siromaštvo, nezaposlenost i bolest, pokušavaju se prikazati kao privatna stvar, iako predstavljaju javne probleme prouzrokovane društvenom nebrigom i destrukcijom.

Zdravlje (demokracija, vladavina prava, pravednost, blagostanje i drugi političko-etički ideali) je dostupno bogatima. Bogati se mogu liječiti, siromašnima na periferiji Evrope nema pomoći. Razočarenje, zbog ravnodušnosti i nedjelotvornosti evropske i svjetske politike u razdoblju stravičnog rata u Bosni i Hercegovini te pitanja zašto nije spriječena bosanska tragedija, masovna stradanja i genocid, nastavljeno je i u miru. Zašto je uspostavljena slaba, nefunkcionalna, neizvjesna i nepravedna država? Međunarodna zajednica i njeno posredovanje u Bosni i Hercegovini ima značajnog udjela u postojećoj krizi, što uključuje, u prvom redu neriješeno ustavno pitanje, ustavni status zemlje, njen nefunkcionalni politički poredak, kao i pitanje presude „Sejdić-Finci“. Iskustva iz rata 1992.-1995. godine, kao i ova današnja, pokazuju kako je Evropa i dalje pasivna prema događajima u Bosni i Hercegovini koja se na putu prema EU nalazi na slijepom kolosijeku. Evropa ne želi promjene koje će dovesti do osnaživanja i reintegracije države Bosne i Hercegovine. Takva, neizgovorena ili, katkada, i izgovorena misao strahovito je breme naše društvene stvarnosti.

Ne samo da nema premca ni u jednoj zemlji na svijetu u pogledu svoje ustavne konstrukcije, Bosna i Hercegovina još uvijek ne posjeduje unutrašnji demokratski potencijal za rješavanje postojećeg neodrživog stanja. Ustavna struktura predstavlja determinirajući činilac sistemskih društvenih konflikata. Mnogi socijetalni elementi doprinose dezintegraciji društva. Temelji pluralizma rastočeni su oštro strukturiranim rascjepima i izostankom statusa građanstva koji bi osigurao dovoljno čvrstu podlogu za solidarnost i integritet zajednice te uspostavu demokratskih praksi. Nedostatak

sociokulturnog kapitala, kooperativnosti i povjerenja među članovima zajednice, te kulturna inercija predstavljaju značajno obilježje bosanskohercegovačke postkomunističke tranzicije. Izloženi smo nizu dubokih ili strukturalnih kriza. Nedorečenost i politička hipokrizija međunarodne zajednice i etnonacionalne političke elite u Bosni i Hercegovini, očituje se u onemogućavanju da se izvrše promjene Dejtonskog ustava. Paradoksalna amoralna priroda politike uključuje kompleksan sklop opravdanja kojima se manipulira i blokira svaka promjena, napredak i razvoj. Svrha cementiranja dejtonskog Trojanskog konja je da Bosna i Hercegovina ostane što slabija i nefunkcionalnija, uz sve izraženije mehanizme prisile koji održavaju postojeći društveni sistem, uprkos rastućih proturječja. Funkcija konflikta je očuvanje *statusa quo*. Nacionalni animoziteti dugo su služili kao omamljujuće sredstvo, kojim se zamagljuje, dopušta i opravdava „našima“ da nas slobodno pljačkaju, eksploatiraju, ostavljaju bez posla, isključuju i podjarmljuju. Te su pojave stvorile divlji ili periferni kapitalizam u kojem tehnološka inovacija i znanje nemaju ulogu pokretača napretka, već su posve u sjeni motiva i interesa političko-menadžerske elite na vlasti (Rogić, 1998), te "brze tranzicije" (Vehovec, 2002) uvjetovane Kopenhaškim kriterijima za ulazak u Europsku uniju (u Švarc, 2009, 138). Upravo nacionalni autizam stvara pretpostavku pod kojom državna reforma mora biti "realistično" prilagođena postojećemu "Washingtonskom konsenzusu" - svetome trojstvu deregulacije, liberalizacije i privatizacije (Beck, 2004, 332). Oni koji s oklijevanjem, čak nerado priznaju da podrška dejtonskoj i neoliberalnoj opresiji, neće okončati ekonomsku eksploataciju podređenih grupa, zapravo se plaše gubitka sopstvenih materijalnih privilegija.

2. Posvađani, nezaposleni, siromašni

Kvalitet života ljudi uveliko ovisi o stepenu demokratičnosti društva. Jedno od gorućih pitanja kojima se bavi društvena teorija, jeste da li je demokracija kompatibilna i održiva u uvjetima izražene ekonomske nejednakosti građana? Što je veća ekonomska nejednakost u društvu, to je teže postići efikasnu političku jednakost, jer se akumulacija bogatstva može upotrebljavati kao značajan izvor za određivanje političkih rezultata. Povećava se napetost između onih koji vladaju i onih kojima se vlada, što za posljedicu ima rastuće nepovjerenje u političke institucije koje bi realizirale i osigurale demokratske ideje, s čime se suočavaju zemlje predstavničke demokracije. Demokracija doživljava krizu i zbog sve manjeg učešća građana

u političkom životu. Razočarenje u demokraciju posljedica je i činjenice da sve veći broj građana smatra da su političari okrenuti sopstvenim interesima i da ne vode računa o ispunjenju predizbornih obećanja datih biračima. Kroničan izostanak državne zaštite od organiziranog kriminala, doveo je do prevlasti profitnih i kriminalnih skupina nad sistemom. Jedan od najvećih socio-ekonomskih problema u Bosni i Hercegovini je visok nivo nezaposlenosti, posebno među mladima, niske stope učešća radne snage i siromaštvo koje je široko rasprostranjeno. Osnovne karakteristike tržišta rada u Bosni i Hercegovini su visoka stopa neaktivnosti i visoka stopa nezaposlenosti, kao i visok udio zaposlenosti u neformalnoj ekonomiji. Sumorna ekonomska situacija i povećano pomjeranje sve većeg broja ljudi u redove siromašnih, dovodi do rastućeg nezadovoljstva i rezignacije. *Vlast je okrenuta ideološkim nesuglasicama, iluzijama i zaduživanjem kod međunarodnih institucija kako bi osigurala sredstva za svoj opstanak i funkcioniranje aparata prisile. Socijalne posljedice procesa tranzicije i vlasničke pretvorbe, su smanjenje broja zaposlenih, slabe ili nikakve perspektive mladim i stručnim ljudima za zapošljavanje i primoranost odlaska iz vlastite zemlje. U uvjetima sve oskudnijih materijalnih resursa i ekonomske i političke nesigurnosti, promjene u sistemu socijalne sigurnosti, dovele su do urušavanja socijalne države i sve većeg socioekonomskog jaza između društvenih klasa. Na nivou Bosne i Hercegovine ne postoje niti snažne institucije, niti politička saglasnost u pogledu ključnih društvenih promjena. Zbog nefunkcionalnosti državnih institucija, postoji visok nivo ovisnosti o vanjskoj pomoći i zaostajanje kompetitivnosti zemlje* (Fočo, 2005, 99).

U proučavanju eskalacije društvenih problema važno je uočiti ideološku sferu koja skriva realne odnose moći i njegove stvarne namjere, odnosno načine na koji se dejtonska paradigma i nacionalizam (kao moćno ideološko oružje u rukama političko-kriminalnih struktura) koriste kao oruđa dominacije u stvaranju, perpetuiranju i produbljivanju jaza među klasama, te rastućim oblicima siromaštva, nejednakosti i ugnjetavanja. Pored starih represivnih ideoloških formi manipulacije (vlade, administracije, vojske, policije, zatvora, sudova), Louis Althusser upozorava na nove ideološke aparate: religiozne, obrazovne, porodične, sindikalne, medijske, kulturne. Ideološko djelovanje dovodi do progresivne dehumanizacije. Obilježja viktimizacije onih koji su svakodnevno ugroženi ekonomski, fizički, psihički i duhovno, nemoćni da promijene svoj položaj, sastoji se u tome, da svoj

usud prihvataju bez previše pitanja, bez organiziranog kolektivnog protesta i otpora. Oni su tiha većina, žrtve koje se socijalizira tako da postanu objekti, a ne subjekti društvenih događanja.

3. Neoliberalna paradigma

Padom socijalizma devedestih godina 20. stoljeća, društvenim i ekonomskim promjenama socijalističkih država i njihovih ekonomskih sistema i doktrina, kapitalizam se nametnuo kao neupitan ekonomski sistem. Uspostavljanje kapitalizma u njegovoj na Zapadu aktualnoj neoliberalnoj paradigmi, na bivšem socijalističkom prostoru, potrebno je sagledati s obzirom na političke, socijalne i ekonomske procese tranzicije bivših socijalističkih država te rastućeg utjecaja ekonomske globalizacije. Globalizacija ekonomije dovela je do erozije suvereniteta nacionalnih država i zaoštrila odnose između razvijenih i nerazvijenih zemalja. Središte politike i ekonomije ne može se više promatrati unutar granica nacionalne države. Međuzavisnost i prožimanje globalne ekonomije, proizvodi brojne asimetrije. Zbog toga, mnogi autori među kojima i Manuel Castells, upozoravaju na odgovornost međunarodnih finansijskih institucija u kontekstu nove globalne ekonomije. Namećući programe liberalizacije i deregulacije tržišta, te su institucije koordinirano doprinijele da određene regije utonu u još dublje beznađe, siromaštvo, pa čak i etničke sukobe. *Globalna kriminalna ekonomija ulazi u politiku i institucije, destabilizira društvo, korumpira i dezorganizira strukturu vlasti u mnogim državama - a ne samo u onima na koje obično posumnjamo* (Castells, 2003, 292). Kao koncept, neoliberalizam predstavlja nastojanje da se obrazlože i opravdaju različite političko-ekonomske prakse koje su u funkciji globalnog monopola i dominacije.¹

Internacionalizacija proizvodnje, finansija i ostalih ekonomskih sredstava, nesumnjivo narušava sposobnost pojedinih država da kontroliraju vlastitu ekonomsku budućnost. Da li je uopće više moguće uspostaviti

---

¹ Neoliberalna država je država natjecanja, država tržišta, oblik države u kojoj politika slijedi logiku kapitala. Taj oblik države, da tako kažemo nosi oznaku „odobrio MMF“. Vjerojatnost preobrazbe nacionalne u neoliberalnu državu raste s discipliniranjem država, sukladnim svjetskom gospodarstvu, kojima se ono posebno nameće slijedenjem bič-politike prijetećeg oduzimanja kredita (ili šećer politike dodjele kredita) putem MMF-a - Beck, Ulrich (2004) *Moć protiv moći u doba globalizacije. Nova svjetskopolitička ekonomija*. Zagreb, Školska knjiga, str. 331-332.

zajednicu koja vlada sama sobom i određuje svoju budućnost? Moderna teorija savremene demokratske države koja pretpostavlja ideju zajednice koja s pravom vlada sama sobom i određuje svoju budućnost, iz temelja je uzdrmana karakterom i strukturom globalnih veza i međupovezanosti s kojima je današnja država suočena (Helld, 1990, 309-317). To podrazumijeva prevrednovanje pojma suvereniteta, kontrole određenog teritorija, prethodno pozicioniranog u okvirima nacije-države i njegovog situiranja u jednu globalnu mrežu nacionalnih i transnacionalnih institucija. Zbog toga, kada se raspravlja o ekonomskim učincima globalizacije, važno je podsjetiti na naglasak koji Helld stavlja na ekonomska prava i njihov doprinos teoriji demokracije. On smatra da su tržišni odnosi u biti odnosi moći, nužna je politička intervencija u privredi, kako bi ona prihvatila strukturu pravila, načela i prakse saglasne s demokracijom. Neophodno je uspostaviti ravnotežu između demokratske i tržišne discipline (Helld, 1997, 395). Gledano iz tog konteksta, disciplinirajuća funkcija globalne ekonomije, otežava demokratsku društvenu integraciju. Stoga je važno sagledati moguće oblike zloupotrebe globalne ekonomije u funkciji nedemokratskih tendencija globalnog poretka. Rastući obim stanovništva s nesigurnom egzistencijom, povećane nejednakosti, slabljenje društvene kohezije i značaja društvenog kapitala, posljedice su strategija neoliberalizma i ekonomske dominacije utemeljene na zakonu jačeg.

U osiromašenim društvima nasuprot svjetskoga finansijskog diva stoje nejake lokalne zajednice, često razrované etničkom ili vjerskom mržnjom, uslijed čega su njihove veze sa susjedima ili prekinute ili površne (Katunarić, 2010, 136). Poziv za potčinjavanjem i podjarmljivanjem međunarodnim finansijskim kreditorima i moćnicima današnje globalizacije, kroz višestruko međunarodno zaduženje, nikoga, a posebno građane Bosne i Hercegovine ne ostavlja ravnodušnim. Postojeće dejtonsko ustavno uređenje, državu mnogo košta. Aparat prisile i uprave je nesrazmjern ekonomskoj moći privrede i građana. Kao ilustraciju navodimo činjenicu da se skoro 70% GDP troši na javne rashode, tj. za aparat neefikasne, inertne, kompromitirane pa i nelegitimne vlasti, koja delegitimira poredak i koja više onemogućava nego što stvara uvjete privrednom sistemu i pravima građana (Fočo, 2005, 83). Skupoća njenog disfunkcionalnog održavanja neprestanim zaduživanjem, dovodi do opravdanog straha od „dužničkog ropstva“. Periferna država može biti podijeljena na onoliko entiteta i (jedinica) koliko to pridonosi njenom djelotvornijem odnosu zavisnosti spram globalnih

mehanizama profilerskog kapitalizma (Katunarić, 2009). Država gubi ekonomsku suverenost. Finansijski kapital mora nadvladati modernu državu, budući da ona teži statusu quo i socijalnoj ravnoteži, što mnogo košta. Zauzvrat, država mu pruža sigurnost i omogućuje rast utoliko što se zbog skupoće svog održavanja i svojih funkcija neprestano zadužuje (Katunarić, 2010, 145).

Aranžmani sa MMF-om pogoduju pohlepi političke elite u nastojanju da održi pozicije u vlasti. *Tako dolazi do spajanja dviju autoritarnih ideologija, neoliberalizma i nacionalizma. Prva operira globalno, a druga lokalno. Prva osnažuje izravnu ovisnost lokalnog društva o udaljenim finansijskim i kompanijskim sredstvima. Druga prekida vezu sa susjednim zajednicama, a svoju čini sve nemoćnijom, anoreksičnom. Prva govori jezikom apstraktnog uma, grafikona i krivulja u kojima se ne mogu vidjeti konkretne sudbine pojedinaca, društvenih klasa i naroda. Druga govori srećem koje pati, ali ipak ne voli gubitnike (Katunarić, 2010, 137).* Na početku 21. stoljeća, učinci neoliberalne globalizacije mogu se uočiti u stalnom povećanju razlika u prihodima među radnom snagom, smanjenju mogućnosti zaposlenja i radnih uvjeta koja se sve snažnije segmentira na lokalnoj i globalnoj razini, te u rastućim nejednakostima u raspodjeli prirodnih resursa i socijalnih davanja. Nadnacionalne organizacije, Svjetska banka, Međunarodni monetarni fond i Europska unija značajno utječu i na naše živote. Ekonomija svjetskoga tržišta svojom je dinamikom prisile izmijenila pravila svjetske politike. Ukidanjem granica između ekonomije, politike i društva, započinje nova borba za moć i njezinu protutežu (Beck, 2004, 16). Zahtjevi u pogledu slobode kretanja kapitala (uglavnom bogatih zemalja), i istovremeno zabranjivanje slobode kretanja određenih skupina ljudi, samo su neki od brojnih primjera proturječne politike moćnih zemalja. Globalizaciju uspostavljaju moćni protiv siromašnih (Beck, 2004, 17).

Internacionalizacija proizvodnje, finansija i ostalih ekonomskih sredstava, nesumnjivo narušava sposobnost pojedinih država da kontroliraju vlastitu ekonomsku budućnost. Budući da tranzicija istovremeno znači i priključivanje na mehanizme globalnog tržišta, problem se usložnjava. Nakon što vladajuće političke strukture nisu mogle podmiriti prevelike budžete, umjesto smanjenja javne potrošnje, država je pribjegli zaduživanju u MMF-u i drugim filijalama globalnog finansijskog kapitala. Država i njeno stanovništvo sve su više zaduženi, evidentan je pad proizvodnje, zaposlenosti i dohotka. Ukoliko sredstva od stranih zajmova ne budu produktivno

iskorištena za pokretanje privrede i povećanja zaposlenosti, ona će i dalje sužavati prostor za nezavinu ekonomsku politiku i dugoročno opterećivati slabije slojeve društva. Neizvjesnost i rizici „poslovanja“ domaćih političara sa akterima međunarodnog finansijskog tržišta, dovode do straha od ekonomskog podjarmljivanja korištenjem stranih zajmova i duga, gdje najveću korist imaju gospodari svjetskog finansijskog kapitala i lokalna politička elita. Istovremeno, raste i napetost između domaćih intervencionističkih težnji i globalnih pritisaka za redukcijom socijalnih troškova koji ne vode računa o domaćim prilikama i potrebama. Na taj način domaća politička elita i predstavnici međunarodnih finansijskih institucija, promovirajući konzervativne neoliberalne programe, vrše višestruki pritisak na društvo, tačnije njegove slabije članove. Na taj način, teret održanja funkcioniranja društva i društvene brige, prebacuje se iz javne u privatnu sferu, čime se urušava koncept socijalne pravde. Nužno je da uvidimo, kako je globalni kapitalistički tržišni fundamentalizam sistem u kojem vlada princip profita po svaku cijenu, gdje je sve moguće prodati i kupiti, a slobodno tržište vrši radikalnu deregulaciju i privatizaciju podređenu jedinom cilju – profitu. To je sistem koji mora eksploatirati podređene grupe ljudi da bi opstao i koji nerazvijene zemlje i tradicionalno ranjive slojeve društva „gura“ u još dublju bijedu. Unutar tog sistema veliki broj ljudi postaju žrtve gramzivosti, pohlepe i koristoljublja. Savezništvo nacionalizma i neoliberalizma za posljedicu ima slabljenje državne suverenosti i odustajanje od društva koje bi karakterizirala demokratska vladavina i unapređenje dobrobiti za većinu članova društva.

ZAKLJUČAK

Bosna i Hercegovina je posljednja dva desetljeća doživjela strahovitu socijalnu destrukciju. Osiromašenje je vidljivo u svim sferama ljudskoga života. Umjesto okrenutosti razvoju i budućnosti zemlje, nacionalne političke elite još uvijek stanovništvo drže taocem ideoloških i nacionalističkih razmirica i neriješenih računa iz prošlosti. U stanju dugotrajne društvene krize, koja je istovremeno i socijalno-politička, ekonomska, obrazovna i moralna, Bosna i Hercegovina je još uvijek podložna nacionalističkim konfliktima. Društvo je u značajnom dijelu tradicionalno, ruralno, siromašno, razvojno i tehnološki zaostalo, ovisno o vanjskoj pomoći. Politički lideri ne nude strategiju izlaska iz postojeće političke i ekonomske krize, niti nastoje postići konsenzus oko ključnih pitanja vezanih za razvoj i budućnost zemlje.

Društvena kohezija u posljednja dva desetljeća značajno je oslabljena. Dejtonska konstrukcija onemogućava realizaciju kompleksnih zadataka i otklanjanje rizika pred kojima se nalazi bosanskohercegovačko društvo. Iskustvo pokazuje da ona sadrži previše prepreka i mehanizama blokade za uspostavu djelotvorne države i mehanizama za demokratizaciju i uspostavljanje socijalnog konsenzusa o temeljnim vrijednostima državne zajednice. U Bosni i Hercegovini je neophodno intenzivirati procese demokratizacije, društvene i kulturne reintegracije, vladavine prava i pravednosti te ekonomskog razvoja koji se temelji na znanju. Potrebno nam je društvo zasnovano na principima saradnje i društvene odgovornosti, u kojem će ljudski samorazvoj dobiti primat nad nacionalizmom, dominacijom, eksploatacijom i drugim oblicima grupnih opresija. Spisak mogućih reformi i progresivnih programa je beskonačan.

Razvoj ovih ciljeva, zahtijeva političku strukturu i politiku koja istinski, a ne deklarativno, potiče i razvija demokratske vrijednosti, saradnju i konsenzus te i praktično potvrđuje orijentaciju prema razvoju, znanju, istraživanju, inovativnosti i budućnosti. Neophodne su promjene na planu unutarnje demokratizacije i vanjske integracije, uklanjanje prepreka koje blokiraju društveni razvoj i produbljuju jaz između modernizacije i retradicionalizacije. Kada ljudi uvide da su njihove ekonomske brige posljedica nacionalističkih i neoliberalnih politika, biće spremniji da podrobnije sagledaju pravu prirodu ovih ideologija, da razumiju i prihvate različitost. Može li borba protiv siromaštva, uz pravi pristup, postati jedno od pitanja koje ujedinjuje različite etničke grupe u Bosni i Hercegovini? Građani trebaju napustiti apolitičan stav koji uključuje rezignaciju, fatalizam, inferiornost i ovisnost, koji podražavaju nacionalizam i neoliberalizam. Umjesto bespomoćnosti, potrebno je razviti političku svijest i identitet aktivnog demokratskog građanstva. Potrebna nam je revolucionarna politička filozofija i korpus ideja zasnovanih na analizi osnovnih proturječnosti društva koje nastoje da promjene, projektirajući viziju višeg oblika stvarnosti unutar koje bi ove proturječnosti bile razriješene, dovodeći u vezu to razrješenje sa društvenom snagom ili snagama koje nose odgovornost i imaju potencijal da ga ostvare.

LITERATURA

- A. Štulhofer, Nevidljiva ruka tranzicije. Ogledi iz ekonomske sociologije, Biblioteka „Razvoj i okoliš“ Zagreb 2000.
- D. Helld, Demokratija i globalni poredak. Od moderne države ka kosmopolitskoj vladavini, Filip Višnjić, Beograd 1997.
- J. Švarc, Hrvatska u društvu znanja. Prijepori i perspektive inovacijske Politike, Školska knjiga, Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“, Zagreb 2009.
- M. Castells, Uspon umreženog društva, Golden Marketing, Zagreb 2000.
- M. Castells, Internet galaksija: razmišljanja o Internetu, poslovanju i društvu, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003.
- M. Castells, Kraj tisućljeća, Golden Marketing, Zagreb 2003.
- S. Fočo, Ogledi o tranziciji, Dom štampe, Zenica 2005.
- U. Beck, Moć protiv moći u doba globalizacije. Nova svjetskopolitička Ekonomija, Školska knjiga, Zagreb 2004.
- V. Katunarić, Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2003.
- V. Katunarić, “Razvoj ljudske suradnje: prema postmonetarnom društvu”, Revija za sociologiju, Hrvatsko sociološko društvo, godina 40, Broj 2, (129-155), Zagreb 2010.